

JÁN BODNÁR

K OTÁZKE SLOBODY V TRIEDNEJ SPOLOČNOSTI

I.

1. Otázka slobody je nerozlučne spojená s otázkou postupného rastu kultúry, civilizácie. „Každý pokrok v kultúre bol krokom ku slobode“¹ — píše Engels.

Avšak pokrok v kultúre, rast slobody neprichádzajú samy od seba, treba ich chápať v súvislosti s prekonávaním prekážok a ťažkostí, s ktorými sa ľudia stretávajú v úsilí o ukonenie materiálnych a kultúrnych potrieb. Možno hovoriť o dvoch druhoch ťažkostí alebo prekážok, s ktorými ľudia zápasia od počiatkov svojich dejín: jedny nazveme prírodnými a druhé spoločenskými prekážkami či ťažkosťami.

Ľudia sú v ustavičnom boji s prírodou; krok za krokom odhaľujú tajomstvá prírodných síl, ktoré ich kedysi zotročovali, stále úspešnejšie čelia živelným pohromám, nemociam, suchám, záplavám atď. Čím lepšie človek poznáva zákony prírody, čím účinnejšie zapriaha prírodné sily pre svoje potreby, tým zrejmejší je pokrok v kultúre, tým je voľnejšia cesta k slobode.

Ľudia od najstarších čias žijú spoločenským životom; inak by ani nemohli žiť. Avšak spoločenský spôsob života nutne predpokladá určitú koordináciu činností, záujmov, vzájomných vzťahov. Dokiaľ táto koordinácia mala viac-menej inštruktívny charakter, nemohlo dôjsť ku konfliktu záujmov, k narušeniu vzájomných vzťahov a činnosti.

Na určitom stupni rozvoja výrobných síl a výrobných vzťahov sa

¹ F. Engels, *Anti-Dühring*, Praha 1952, 98.

vytvorili podmienky pre vznik majetkovej nerovnosti, súkromného vlastníctva. V dôsledku toho došlo k rozdeleniu spoločnosti na také skupiny, triedy, z ktorých jedny vlastnili výrobné prostriedky, využívali ich na vykorisťovanie a zotročovanie iných osôb a skupín, druhým skupinám boli tieto výrobné prostriedky buď úplne alebo čiastočne odcudzené. Na triednej báze sa vytvorila taká forma spoločenskej organizácie, ktorá jedným umožňovala vykorisťovať druhých, obmedzovať ich slobodu, viazať ich v rámci spoločenskej organizácie násilnými prostriedkami, prekážať im v úsilí o ukojenie materiálnych a kultúrnych potrieb.

2. Od vzniku triednej spoločnosti zúri nezmieriteľný boj medzi antagonistickými triedami, i medzi triedami vládnúcimi, ktoré si už upevnili svoje pozície, vytvorili takú formu spoločenskej organizácie, ktorá im najlepšie umožňuje vykorisťovanie väčšiny, ochranu súkromného majetku a životov, a novými triedami, rodiacimi sa v dôsledku nezadržateľného rozvoja výrobných síl, ktoré bojujú o moc. Týmto triedam prekáža vládnúca trieda, vládne inštitúcie; boj proti nim vedú pod heslami boja proti tyranii, násiliu, v mene slobody, rovnosti atď.

V boji vládnúcich tried s triedami uchádzajúcimi sa o moc sa zrodili dve odlišné koncepcie slobody, dva odlišné názory na slobodu človeka ako člena spoločnosti. Podľa jednej boh, osud či príroda predurčili jedných, aby vládli, žili slobodne, druhých aby poslúchali, otročili; proti tomuto rozhodnutiu, vyššej moci vraj nieto odvolania. Klasický vzor spoločenskej organizácie, v ktorej má existovať takéto sociálne rozvrstvenie, predstavuje Platónov *Ideálny štát*. Je to skoro neuveriteľné, že ešte aj v dnešnej dobe môže mať Platón svojich napodobníteľov. Jedným z nich je napr. popredný ideológ amerického imperializmu George Santayna, ktorý v knihe *Vláda a moc (Dominations and Powers, Reflection on Liberty, Society and Governement, New York 1951, str. 481)* predkladá teóriu — sám ju nazýva „variáciou platonizmu“, podľa ktorej všetka moc v jedinom svetovom spoločenstve má patriť hŕstke „vynikajúcich jedincov“, tzv. „elite“; poslaním tejto „elity“ má byť usmerňovanie „iracionálnych snáh“, širokých mäs ľudu. Nie je to fažko odhaliť pravé úmysly ideológa v službách amerických monopolistov, usilujúcich sa o svetovládu.

Podľa druhej koncepcie „príroda nikoho neurobila otrokom“ (Alkidamos), všetci ľudia majú rovnaké právo na slobodu. Úlohou spoločenskej organizácie má byť umožniť každému slobodný život. S touto

konceptiou nastupovali do boja proti vládnúcej triede utláčané triedy. Podľa toho, aký cieľ sledovala tá-ktorá trieda, či sa usilovala len o upevnenie svojej moci, či sledovala len svoje triedne záujmy alebo či hlavným programom jej boja bolo odstránenie triednej spoločnosti, menilo sa aj chápanie slobody.

Našu prácu sme si rozdelili na dve časti. V prvej ukazujeme triedny charakter názorov na slobodu, ktoré vyrastali na pôde vykorisťovateľských tried — nech sa maskovali za akékoľvek všeludské heslá: pod slobodou vždy rozumeli slobodu príslušníkov vlastnej triedy.

V druhej časti chceme poukázať na niektoré problémy, ktoré sa vyskytli v súvislosti s chápaním slobody v období diktatúry proletariátu a v období budovania ľudovodemokratického zriadenia.

II.

Prvobytná spoločnosť nepoznala antagonizmus slobody a spoločenskej organizácie. Otázka slobody človeka ako sociálnej bytosti, ako člena spoločnosti sa vynorila vtedy, keď sa spoločnosť rozštiepila na antagonistické triedy — súvisí teda so vznikom triednej spoločnosti.

Otokárska spoločnosť predstavuje prvú ekonomicko-spooločenskú formáciu založenú na triednom antagonizme — jej vznikom počína delenie ľudí na „slobodných“ a „neslobodných“. Otok v ľudských dejinách je prvým typom neslobodného človeka, neslobodného preto, že je pútaný v rámci spoločenskej organizácie násilím, že vykonáva určitú prácu z donútenia, že nedisponuje s plodmi svojej práce. Otok, aj keď nepozná ekonomické a sociálne príčiny svojho postavenia v spoločnosti, neslobodným je aj preto, že si uvedomuje rozpor medzi vlastnými potrebami, túžbami a možnosťou ich uskutočnenia.

V otrokárskej spoločnosti však otrok nebol jediným neslobodným a bezprávnym tvorom, ktorý pocífoval väzbu spoločenskej organizácie ako násilie, ako obmedzovanie jeho najzákladnejších ľudských práv. Dobré vieme, že v najstarších ríšach dochádzalo k triednej diferenciacii v samej vládnúcej triede otrokárov. Vedľa kráľa, kráľovskej šľachty, rodovej aristokracie vyrastala trieda obchodníkov, remeselníkov, menších aleba väčších vlastníkov pôdy. Boj medzi týmito triedami sa vinie celými dejinami otrokárskej spoločnosti. Kráľovská moc, moc šľachty, vládne inštitúcie, zákon sa stávali stále väčšou prekážkou silnejúcim novým sociálnym skupinám, ktoré požadovali väčšiu slo-

bodou pre rozvoj. Mnohé stáročia uplynuli od vzniku najstarších otrokárskych ríš, sumersko-akadskej, babylonskej, egyptskej až k vzniku aténskeho štátu alebo rímskej republiky. Ríše vznikali a zanikali, popolom ľahli veľké kultúrne strediská starého Orientu pri pustošivých nájazdoch divých horských a stepných kmeňov. V tomto ovzduší zanikania a vznikania, zmätkov, neistoty prebiehal zápas spoločenských tried a skupín.

Hybnou silou triedneho zápasu otrokárskej spoločnosti bol boj základných antagonistických tried, ktorého výsledkom bolo povalenie otrokárskeho zriadenia. Keď však porovnávame postavenie otrokov v prvých otrokárskych ríšach s ich postavením v Aténach alebo v Ríme, zdá sa nám, že nedošlo k pokroku. Otrokom bol v celom priebehu dejín otrokárskej spoločnosti úplne neslobodným, bezprávnym tvorom, ba dokonca kým v najstarších ríšach otroctvo nemalo ešte úplne vyhranený charakter (napr. postavenie otrokov v helitskej ríši na rozdiel od ich postavenia v babylonskej ríši s vyvinutým poľnohospodárstvom), v klasickom období starovekých dejín otroctvo tvorilo nevyhnutný základ spoločensko-hospodárskemu zriadeniu, antickej civilizácii. Pre Rimana byť civilizovaným znamenalo byť vlastníkom otrokov. Keď však skúmame výsledky boja nových sociálnych skupín, rodiacich sa v dôsledku rozvoja výrobných síl a výrobných vzťahov proti rodovej aristokracii, kráľovskej šľachte, vidíme značný pokrok. Výsledkom toho boja bolo vytvorenie spoločenskej organizácie nového typu, ako bol napr. aténsky štát, v čase, keď vládnuťou formou bola otrokárská demokracia. Porovnajme sociálne a politické postavenie jednotlivých vrstiev spoločnosti v babylonskej ríši v dobe, keď vládol Chammurabi (začal vládnuť asi r. 1791 pred n. l.) a v aténskom štáte v dobe Periklovej. Podľa Chammurabiho zákonníka existovalo v babylonskej spoločnosti toto sociálne rozvrstvenie: 1. slobodní občania, 2. poddaní (tzv. žobráci, nemajetní, zaujímali stredné postavenie medzi slobodnými a otrokmi), 3. otroci². Aténska ústava hovorí síce iba o slobodných občanoch a otrokoch, nehovorí o poddaných, nemožno však pochybovať, že takáto stredná vrstva v aténskej spoločnosti existovala (napr. v bojoch o politickú moc medzi aristokratickým a demokratickým táborom hrala významnú úlohu).

Kto však predstavoval politickú moc v babylonskej ríši a kto v Até-

² B. Hrozný, *Nejstarší dějiny Přední Asie, Indie a Kréty*, Praha 1949, 99.

nach? V čele babylonského štátu stál kráľ s neobmedzenou mocou, s neobmedzeným právom rozhodovať o všetkom a každom. Opieral sa o malú hŕstku príslušníkov kráľovskej šľachty, väčšinou svojich príbuzných, títo zastávali najvyššie štátne a vojenské funkcie. Mal k dispozícii silné vojsko a obrovský štáb kráľovských úradníkov, ktorí dozerali na plnenie rozkazov, platenia daní, poplatkov na stavbu chrámov, zavodňovacích kanálov, vodných nádrží, ciest atď. Celá krajina, všetko obyvateľstvo bolo vlastne kráľovským majetkom, politická moc bola úplne v rukách kráľa a príslušníkov kráľovskej šľachty: títo vládli despoticke, zasahovali nielen do verejných záležitostí krajiny, ale aj do súkromného života obyvateľov. Kráľ aby zdôraznil svoju neobmedzenú moc, vyhlásil sa za boha, obyvateľstvo sa k nemu modlilo a korilo sa božskému pôvodu jeho moci. V najstarších zákonníkoch sa nehovorí skoro nič o právach občanov, iba o povinnostiach a trestoch.

Naproti tomu princíp politickej rovnosti všetkých príslušníkov triedy otrokárov bol základom štátneho zriadenia Atén. Politickú moc v dobe Periklovej predstavovali všetci tzv. slobodní občania, majetní i nemajetní, ústava im zaručovala rovnosť pred zákonom. Zavedenie platenia náhrady za účasť na súdoch a ľudových zhromaždeniach umožňovala pomerne širokým vrstvám slobodného obyvateľstva účasť na vláde.

III.

Z dejín triednych bojov vieme, že nastupujúce triedy, bojujúce o moc, vždy sa predstavovali ako ochrankyne ľudstva, ľudskej dôstojnosti proti tyranii a násiliam vládnucej triedy. Svoj boj o moc líčili ako boj za slobodu človeka, propagovali buď myšlienku prirodzeného práva, všeludskej rovnosti alebo osudovej nevyhnutnosti, božského predurčenia k vláde atď.

Z dejín triednych bojov v otrokárskej spoločnosti je nám najznámejší zápas, ktorý sa odohrával v oblasti Egejského mora a na pôde Grécka v VIII. a VI. storočí medzi rodovou šľachtou a nastupujúcou triedou obchodníkov, priemyselníkov, remeselníkov, ďalej urputný zápas na pôde aténskeho štátu medzi demokratickým a aristokratickým táborom. Priebehom tohto boja došlo v Grécku k vytvoreniu dvoch odlišných ekonomických a spoločenských formácií — demokratického, obchodno-námorného aténskeho štátu a oligarchickej agrárnej Sparty. Pre nás má vznik týchto dvoch gréckych štátov veľký význam preto,

že na ich pôde vyrástli dve podstatne rozlišné koncepcie ľudskej slobody — dva odlišné názory na slobodu človeka ako sociálnej bytosti a člena spoločenskej organizácie. Obe koncepcie majú typický triedny charakter a odrážajú triedny záujem tej-ktorej triedy. Sú majstrovským dielom hlavných predstaviteľov základných filozofických smerov antiky, materialistického a idealistického, zovšeobecňujú ideový boj zápasiacich tried gréckej spoločnosti.

Autormi koncepcie, ktorá vznikla na pôde aténskej otrokárskej demokracie, sú hlavní predstavitelia antickej materialistickej filozofie. Filozofický základ jej dal Demokritos a Epikuros, etickú a politickú stránku rozpracovali sofisti-materialisti a stoici. Je výrazom triednych záujmov nových spoločenských skupín, ktoré bojovali o moc s rodovou šľachtou a aristokraciou. Zrodila sa práve v tomto boji, vedenom na ideologickom fronte pod heslami slobody, rovnosti, ochrany ľudskej dôstojnosti, prirodzeného práva atď. Nemožno poprieť jej pokrokový charakter vzhľadom na dobu a na pomery, z ktorých vyrastala. Je však koncepciou vládnúcej triedy otrokárov, a to podstatne obmedzuje jej rámec. Jej zvláštnosťou je predovšetkým to, že pojem slobodného človeka chápe iba v súvisi s pojmom občana aténskeho štátu. Aj keď u niektorých sofistov a hlavne stoikov presvitajú myšlienky všeľudskej rovnosti a slobody, po upevnení moci nových tried zvíťazilo čisto triedne stanovisko, a sloboda, rovnosť bola chápaná len ako sloboda pre príslušníkov vládnúcej triedy otrokárov, rovnosť medzi príslušníkmi tejto triedy: nevzťahovala sa na otrokov. Táto koncepcia silne ovplyvnila v ranom období kapitalizmu filozofický liberalizmus.

Autorom koncepcie, ktorá vyrastala na pôde agrárnej Sparty, je hlavný predstaviteľ idealistického tábora v antickej filozofii, Platón. Platón sa nadchol zriadením v Sparte — toto zriadenie je nesporne veľkou kuriozitou v dejinách — a podľa jeho vzoru vytvoril teóriu „ideálneho štátu“, v ktorom jedinými slobodnými ľuďmi sú iba múdri aristokrati — vládcovia — filozofi, ostatné masy obyvateľstva sú slobodné iba v tom zmysle, že presne vykonávajú rozkazy, smernice vládcov a uvedomujú si nutnosť svojej podriadenosti a nemohúcnosti. Zárodok tejto koncepcie možno nájsť v starých mytológiách, ktoré sú odrazom pomerov existujúcich v dobe neobmedzenej vlády kráľov starých ríš Orientu. V klasickom období gréckych dejín Platónove názory boli zbraňou aristokracie a šľachty v boji o udržanie svojich pozícií proti rastúcemu tlaku nových vrstiev slobodného obyvateľstva.

Pokus o uskutočnenie „ideálneho štátu“ podľa Platónovho návodu lákal všetkých mocnárov v stredoveku i novoveku. Nebolo azda monarchu, imperátora, kráľa, cisára alebo cára, ktorý by nebol túžil vládnuť v takom štáte, v ktorom by existovala tak ideálna koordinácia sociálnych funkcií a ľudských aktivít.

Práve preto, že obe koncepcie majú tak výrazný triedny charakter a že sa s nimi stretávame v programe každej nastupujúcej, alebo brániacej sa triedy v triednej spoločnosti, bude treba sa o nich širšie rozhovoriť.

IV.

Demokritos z Abdery žil v čase zostreného boja aristokratického a demokratického tábora, ktorý v Grécku vrcholil v predvečer peloponézskej vojny. Bol nekompromisným prívržencom otrokárskej demokracie. „Bieda v demokracii — hovoril — má o toľko väčšiu prednosť pred tzv. blahobytom za kráľov, o koľko je sloboda lepšia pred otroctvom.“ Stal sa známym ako zakladateľ atomistiky. Práve jeho učenie o atómoch našlo zovšeobecnenie v učení o spoločnosti. Demokritos učil, že svet sa skladá z atómov a prázdna; atómy nevznikajú, sú večné, nemeniteľné a nedeliteľné, nepodliehajú žiadnemu vplyvu. Jednotlivé predmety vznikajú spájaním a rozkladáním atómových mäs; podobné je vždy prifahované podobným. „Všetko sa deje podľa nutnosti, lebo vír je príčinou vznikania všetkého pozemského a tento vír nazýva Demokritos nutnosťou“ — píše Diogenes Laertský. Osud každého atómu je prísne determinovaný zákonmi, ktoré vládnu prírodou.

Demokritovo učenie, prenesené na spoločnosť, dalo základ individualistickému smeru v etike a politike. Spoločnosť sa skladá z izolovaných indivíduí, v podstate na sebe nezávislých, zdržujúcich sa nie z vnútorných potrieb, ale z vonkajších príčin. Podľa Demokrita núdza je základom vývoja spoločnosti a kultúry.³ Spoločnosť nemá obmedzovať človeka v jeho úsilí o dosiahnutie osobnej slobody, prekážať mu pri uskutočňovaní jeho túžob, naopak, má mu pomáhať v jeho úsilí stať sa nezávislým a samostatným tvorom. Demokritos skúma človeka nie ako spoločenskú bytosť, jeho zaujíma iba osud jednotlivca. Tieto

³ *Dejiny filozofie I*, Praha 1950, 119.

myšlienky boli v úplnej zhode s programom demokratickej strany, bojujúcej za odstránenie pút, ktorými aristokracia a šľachta držali v závislosti široké vrstvy ľudu a ktoré prekážali vzostupu rodíacim sa triedam.

Bezprostrednejší vplyv na ideológiu demokratickej strany mali názory sofistov, ktorí individualistický smer v etike priviedli až k extrémnym záverom. Napríklad Protagoras hlásal, že mierou všetkých vecí je človek. Podľa neho niečo objektívnych kritérií a hodnôt, a preto nikto nemá právo vnucovať ľuďom to alebo ono. Sofisti, opierajúc sa o teóriu tzv. prírodného stavu, dôvodili, že ľudia sú od prírody rovní a každý má rovnaké právo na slobodu. Ostro napádajú spoločenské zriadenie, ktoré podriaďuje osobné záujmy ľudí záujmom spoločenským. Sofista Antifon dokonca napadá otrokársky spoločenský poriadok: „Od prírody sme všetci a vo všetkom usporiadaní rovnako barbari i Heléni.“ Podobný názor zastáva aj sofista Alkidamos: „Boh urobil všetkých slobodnými, príroda nikoho neurobila otrokom.“ Pretože sa ľudia spoločujú nie z vnútornej nevyhnutnosti, ale z poznania, že si navzájom môžu pomôcť k dosiahnutiu šťastia, spoločenská väzba musí mať dobrovoľný charakter. Sofisti sú takto prvými propagátormi „spoločenskej zmluvy“. Lykofron považuje štát za zhromaždenie rovnoprávných občanov, zaručujúcich si navzájom svoju bezpečnosť a dobrovoľne obmedzujúcich svoju prirodzenú slobodu. Tieto myšlienky už presahovali rámec otrokárskej ideológie a značne pomáhali pri rozklade otrokárskeho zriadenia.

Až do zániku gréckeho štátu, ba dlho ešte po strate štátnej samostatnosti prebiehal boj za demokratické práva, za slobodu v širokých masách gréckeho ľudu. Ideál slobodného človeka, ktorého spoločnosť nezotročuje, neviaže násilím, heslá slobody, rovnosti, prirodzeného práva oduševňovali tie masy slobodných občanov, ktorých majetok a osobná sloboda boli čoraz vo väčšom nebezpečí zo strany silnejúcej aristokracie. Do poslednej chvíle verili v možnosť vytvorenia takej spoločenskej organizácie, ktorá by im zaručila ochranu súkromného majetku, občianskeho práva, čo vtedy znamenalo právo na slobodu. Že toto právo nepriznávali masám otrokov a že tam, kde sa im podarilo čo len načas upevniť svoje pozície, otroctvo brali ako nevyhnutný predpoklad spoločenskej organizácie, svedčí o úzkom chápaní slobody, rovnosti a prirodzeného práva.

Pád otrokárskej demokracie, ohromný rast bohatstva na jednej

strane a biedy na strane druhej, zúfalé postavenie väčšiny „slobodných“ občanov, z ktorých sa stali žobráci na úrovni otrokov — to všetko spôsobilo stratu viery v možnosť vytvorenia spoločenskej organizácie, zaručujúcej slobodu a ochranu majetku všetkým slobodným občanom. Stoická filozofia sa rodila práve v tomto čase neistoty, beznádeje, strachu, v čase triumfov násilia, barbarstva víťaznej aristokracie. Odráža morálnu depresiu širokých mas kedysi slobodných občanov, ktorí sa ocitli na úrovni otrokov, stratili vieru v možnosť vybudovania spoločnosti slobodných a rovných ľudí. Filozofia stoikov je pokusom o definovanie všeludských etických princípov, chce byť svetonázorom všetkých ľudí, slobodných i otrokov, ktorým sa spoločenská organizácia stala žiaľom. Predstavitelia strednej a novej stoy hlásali, že človek, aby sa stal slobodným, nepotrebuje spoločnosť: pretože nemôže zmeniť beh vecí, musí sa zrieknuť všetkých vzťahov k vonkajšiemu svetu. Podľa Epikteta „nežiadať, aby to, čo sa deje, dialo sa podľa tvojej vôle, ale praj si, aby to, čo sa robí, robilo sa tak, ako sa robí a budeš žiť šťastne“. Stoikovia zavádzajú pojem „vnútornej slobody“: túto možno dosiahnuť krotením vášní, apatiou, nezájmom o vonkajší beh udalostí. Ducha nemožno zotročiť — to je centrálna myšlienka Senekovej filozofie. „Mýli sa ten, kto si myslí, že sa otroctvo vzťahuje na celú osobnosť; jej lepšia časť nie je zotročená. Iba telo je zotročené a patrí pánovi. Avšak duch je sám osebe pánom.“⁴

Stoická filozofia nemala bojovný charakter materialistickej filozofie Demokrita a sofistov. Dáva nám však skvelý obraz doby, v ktorej dozrieval rozklad otrokárskej spoločnosti. Odráža mentalitu tried, ktoré cítia svoju porážku, a uvedomujú si bezmocnosť odvrátiť túto porážku. Na druhej strane „stoické hlásenie duchovnej rovnosti využili vládnuce triedy rímskeho štátu na zastrenie antagonistických protikladov otrokárskej spoločnosti a na to, aby usmernili sociálny protest mas do riečišťa usilovania o »vnútornú slobodu«“.⁵

V.

Považujeme za potrebné stručne sa zmieniť o koncepcii slobody a spoločenskej organizácie hlavného predstaviteľa antického idealistic-

⁴ Seneca, *Listy Luciliovi*.

⁵ *Dejiny filozofie* I, Praha 1950, 119.

kého smeru vo filozofii, Platóna. Platónove názory na slobodu a spoločnosť nachádzame v najrôznejších obmenách v ideológiách najreakčnejších tried feudálnej i buržoáznej spoločnosti.

Platón bol vo svojej dobe ideológom vládnucej triedy otrokárskej spoločnosti — aristokracie, ktorá bojovala na všetkých frontoch a všetkými prostriedkami proti demokratickým živlom v aténskom štáte. Jeho obdiv pre štátne zriadenie a formu spoločenskej organizácie v agrárnej Sparte ho viedol k vypracovaniu ústavy pre „ideálny štát“ — pre taký štát, v ktorom by bola zaručená sloboda a moc jedine aristokracii.

Platón buduje svoj „ideálny štát“ na dvoch predpokladoch. Podľa prvého predpokladu boh alebo osud určili každému človekovi raz navždy určité miesto a určitú funkciu v spoločenskej organizácii. Jedni boli určení na to, aby vládli, jedni na to, aby poslúchali a otročili. Najvyššou úlohou štátu je chrániť a rešpektovať toto posvätné rozhodnutie vyššej moci. Podľa druhého predpokladu spoločnosť sa podobá organizmu, v ktorom vládne dokonalá koordinácia funkcií a činností jednotlivých častí. Rozumu ako najvyššej funkcii v ľudskom organizme patrí suverénna moc, ostatné časti sa musia podriaďiť jeho rozhodnutiam. Cieľom ideálneho štátu nie je umožňovať ukojenie materiálnych a duchovných potrieb ľudí, ale docieľiť dokonalú harmóniu, poriadok, koordináciu. Poriadok a koordinácia spoločnosti, dosiahnuté trebárs násilím (táto úloha v Platónovom štáte patrí strážcom) — to je konečný cieľ, dielo zvrchovanej múdrosti vládcov. Vládcov podľa Platóna obdaril boh rozumom, a preto každé ich rozhodnutie, každý ich čin je oprávnený a správny, jedine oni môžu riadiť štát, jedine im patrí politická moc v štáte. Okrem vládcov existuje v „ideálnom štáte“ ďalšia vrstva obyvateľstva — strážci. Jedinou ich úlohou je bdieť nad bezpečnosťou štátu a dozerať na plnenie rozkazov. Na poslednom mieste je vrstva roľníkov a remeselníkov, najšťastnejších tvorov v štáte, pretože ich jedinou úlohou je starať sa o materiálne potreby celej spoločnosti. Všetko musí byť zamerané na uskutočnenie ideálu, ktorý štát sleduje; týmto ideálom je spravodlivosť. Spravodlivosť pre Platóna však nie je abstraktným ideálom, ani ju nechápal v zmysle rovnosti ako napríklad Demokritos. Spravodlivý štát je vtedy, keď dokonale zaisťuje ochranu súkromného vlastníctva. Takouto nezmyselnou teóriou teda zaplatil Platón daň aristokracii vo svojej nenávisti „luzy“.

Platónovi ľudia v ideálnom štáte nemajú mať starosti s problémom slobody. Vládcovia majú rozum a ich sloboda spočíva v riadení sa „hlasom rozumu“; ostatní majú svoje povinnosti, rozkazy a slobodní sú natoľko, nakoľko tieto povinnosti a rozkazy presne a svedomite plnia.

Keby Platónove názory neboli mali v ďalšej histórii toľko prívržencov, toľko nadšených stúpencov, usilujúcich o vybudovanie podobného „ideálneho štátu“, bolo by ich možno považovať za najnezmyselnejšiu fantáziu. Zatiaľ dejiny kráľov, césarov, imperátorov, pápežov — predstaviteľov najreakčnejších tried stredovekej a novovekej spoločnosti — ukazujú množstvo prípadov budovania „ideálnych štátov“; — najkru-tejších to žalárov pre široké masy ľudu.

V ďalších kapitolách si budeme všímať, ako tieto dve základné koncepcie, ktoré vyrástli na pôde otrokárskoho zriadenia, prenikli do novovekej buržoáznej filozofie a ako pomáhali vládnúcim triedam v ich boji o moc.

VI.

Dozrievaním nových výrobných síl v lone feudalizmu dochádza k rozkladu feudálnych výrobných vzťahov. Tento rozklad bol sprevádzaný buržoáznymi revolúciami, ktoré nakoniec povolili feudálne zriadenie a priniesli zrodenie kapitalistickej ekonomicko-spoločenskej formácie. Feudálny absolutistický štát bol čoraz väčšou prekážkou silnejúcim buržoáznym triedam, feudálne zriadenie čoraz menej vyhovovalo novým spoločenským pomerom.

Do boja proti kráľovi, šľachte, feudálnym inštitúciám nastupuje buržoázia s revolučným programom za vybudovanie novej spoločenskej organizácie, s revolučnými heslami za slobodu, rovnosť, bratstvo. Boj proti kráľovi, monarchii líči ako boj proti násiliu, despotizmu, požaduje slobodu osobnosti, slobodu pohybu, slova, tlače. Predstavuje sa ako ochrankyňa ľudskej dôstojnosti, prirodzených práv, slobody. Nebolo však treba veľa času, aby sa ukázalo, že buržoázia pod slobodou rozumie iba slobodu príslušníkov svojej triedy, že za ochrancom ľudskej dôstojnosti sa skrýva najhanobnejší zneuctiteľ ľudskej dôstojnosti.

Na pôde revolučnej buržoázie vyrástlo nové myšlienkové hnutie, tzv. filozofický liberalizmus. Jeho zakladateľom bol anglický filozof John Locke: práve tohto roku spomíname 250. výročie jeho smrti.

V našej úvahe venujeme tomuto významnému predstaviteľovi buržoáznej filozofie viacej pozornosti preto, že jeho názory na slobodu a spoločnosť značne ovplyvnili všetky buržoázne revolúcie XVII. až XIX. storočia a prenikli do základov buržoázno-demokratického zriadenia väčšiny štátov Európy a Ameriky.

Málokto z filozofov niekedy našiel vo svojej dobe toľko porozumenia ako John Locke. Jeho názory boli úplne v súhlase s politickým programom anglickej buržoázie, ktorá v revolúcii roku 1688 víťazne zakončovala svoj skoro sto rokov trvajúci boj s kráľom. Stuartovci nechceli pochopiť, že anglická buržoázia a nová šľachta v prvej polovici XVII. storočia už natoľko zbohatla a zosilnela, že nepotrebovala ochranu kráľovskej moci, že naopak, potrebovala neobmedzenú slobodu pre obchod, zisk. Ideálom Stuartovcov bola absolútna moc francúzskych a španielskych kráľov, ktorí vládli v polofeudálnom štáte. Ich ideológovia dokazovali, že kráľovská moc pochádza od boha, že majú nezadateľné právo vládnuť neobmedzene, absolutisticky; vraj jedine absolútna monarchia môže zaručiť ľuďom bezpečnosť, poriadok a skrotiť nízke vášne davu.⁶ Podľa Filmera „túžba po slobode bola prvou príčinou Adamovho pádu“.

Lockovi pripadala úloha dokázať nezmyselnosť týchto názorov a vypracovať nové poňatie slobody a spoločenskej organizácie v zmysle potrieb novej triedy uchádzajúcej sa o moc.

Locke svoje politické názory vyložil v troch listoch o tolerancii (*Letters on Toleration*) a v dvoch rozpravách o vláde (*Treatises on Government*). Nás bude zaujímať predovšetkým to, ako stavia otázku slobody človeka ako člena spoločenskej organizácie. V prvej rozprave o vláde ostro kritizuje princíp dedičnej kráľovskej moci, názor o božskom pôvode kráľovskej moci, ako aj názor, že panovník má bohom dané právo na neobmedzenú vládu. V druhej rozprave o vláde predkladá svoje vlastné názory. Pôvodne vraj existoval „prírodný stav“, keď si všetci ľudia boli navzájom rovní, nikto nebol na nikom závislý a nikomu podriadený, jeden neprekážal druhému v jeho nárokoch na slobodu, lebo všetci sa riadili „prírodným zákonom“ alebo „rozumom“. „Prírodný stav“ vystriedalo obdobie, keď sa ľudia dobrovoľne rozhodli odovzdať pod ochranu občianskej vlády svoje životy a majetok. Toto rozhodnutie bolo dobrovoľné a bolo spečatené zmluvou: každý občan sa zaviazal

⁶ Robert Filmer, *Patriarcha: or The Natural Power of Kings*.

žiť v rámci zmluvnej spoločenskej organizácie a riadiť sa rozkazmi vlády, pokiaľ vláda sleduje „obecné dobro“; ak vláda prekročí právomoc, stanovenú v zmluve, občania ju majú právo odvolať. Nie je ťažko odhaliť mytologický pôvod týchto názorov, Locke sa ani nesnaží operovať nejakými vedeckými argumentmi. Vychádza zo starovekých povestí o zlatom veku, raji, kde sa všetko riadilo božími zákonmi, človek bol úplne slobodný, mal všetkého dostatok atď. Tieto povesti silne ovplyvnili aj grécku filozofiu; Gréci hľadali stav dokonalého poriadku, harmónie v ďalekej minulosti: iba postupom času vraj dochádza k porušovaniu tohto ideálneho stavu sveta.

Buržoázii, ktorá bojovala za odstránenie feudálnych pút proti kráľovi, absolútnej monarchii vyhovovala predstava takého ideálneho „prírodného stavu“, v ktorom by vládla absolútna sloboda. Práve takúto slobodu potrebovala na upevnenie svojej moci, na bohatnutie a vykorisťovanie. Podobne jej vyhovovala aj forma spoločenskej organizácie, v ktorej ľudia nie sú podriadení „vyššej“ moci, nie sú k sebe pútaní „vyššími“ záväzkami, ale sa dobrovoľne zaviazujú neprekážať jeden druhému v uskutočňovaní ich vlastných cieľov. Spoločnosť sama osebe nemá mať žiaden cieľ, má byť len dobrovoľným združením ľudí na ochranu ich nezávislosti a samostatnosti.

Aké je teda vcelku poslanie spoločenskej organizácie vytvorenej na zmluvnom princípe a čo je základom slobody podľa Locka? Poslaním spoločenskej organizácie je ochrániť súkromný majetok: „Veľkým a hlavným cieľom ľudí žijúcich v rámci spoločnosti a riadených vládou je ochrana ich vlastníctva.“ „Ani najvyššia moc nemôže žiadnemu človekovi odcudziť ani najmenší kus jeho vlastníctva bez jeho súhlasu.“ Súkromný majetok je podľa Locka posvätnou vecou, zaručuje človekovi ochranu jeho dôstojnosti a umožňuje mu byť nezávislým, slobodným. Ten, kto nemá majetok, stráca svoju nezávislosť, stráca nárok na občiansku slobodu. Tieto názory odpovedali nielen požiadavkám buržoázie, ktorá potrebovala ochranu svojho majetku, ale aj požiadavkám širokých roľníckych mas, ktoré v občianskej vojne (1642—49) bojovali za rozdelenie veľkostatkov, za pridelenie pôdy, proti „ohradzovaniu.“

Locke a celé liberalistické hnutie rieši otázku slobody človeka na báze súkromného vlastníctva. Kým teda pre ideológov otrokárskej demokracie dosiahnuť slobodu v rámci spoločnosti znamenalo získať občiansku príslušnosť bez ohľadu na majetok, pre ideológov buržoázie

získať slobodu znamenalo získať *majetok*. Buržoázny štát môže zaručiť osobnú slobodu, slobodu slova, pohybu atď. iba tomu, kto vlastní nejaký majetok; ten, kto ho nevlastní, stráca nárok na ochranu jeho dôstojnosti, stáva sa bezprávnym, neslobodným.

Locke nemohol tušiť, aké masy bezmajetných a teda bezprávných neslobodných ľudí môže splodiť kapitalizmus. Anglicko v druhej polovici XVII. storočia, teda v dobe, v ktorej žil John Locke, nebolo ešte krajinou s vyvinutým priemyslom, nepoznalo ešte nenásytného veľkokapitalistu, bolo prevažne poľnohospodárskou krajinou. Existovali už síce kapitalistické manufaktúry, najmä v priemysle vlnárskom, v ktorých sa spojovala práca námezdných síl v dielni s domáckou prácou remeselníkov, neexistovala však ešte továrenská výroba, vyvinutá technika a kapitalistický systém vykorisťovania ľudskej práce. Preto aj Lockovým ideálom bol štát, v ktorom podstatne prevládala poľnohospodárska výroba a remeselná výroba. Preto nepovažoval za neuskutočniteľnú požiadavku, aby každý mal určitý majetok. Tento majetok podľa neho nesmie byť získaný inak ako vlastnou prácou. Predstavoval si krajinu rozdrobenú na malé gazdovstvá, malé dielne, obchody, kde si každý vyrobí toľko, čo stačí pre jeho potrebu, a kde bude každý sebestačný, nezávislý na druhom. Každé také gazdovstvo, dielňa, obchod bude svetom samým osebe a vzájomné styky budú v medziach zmluvy, ktorú medzi sebou uzavrú na princípe vzájomnej rovnosti. Lockova požiadavka, že každý občan bez rozdielu má právo na majetok, nadobudnutý vlastnou prácou, a má mať iba toľko majetku, koľko môže získať vlastnou prácou, bola tiež požiadavka širokých mas anglického ľudu v občianskej vojne.

Rozvojom výrobných síl a výrobných vzťahov sa stal Lockov konštitučný štát čistou utópiou. Z poľnohospodárskej krajiny sa rýchlo stala krajina priemyselná, zo skromného vlastníka pôdy, dielne, obchodu sa rýchlo stal bezcitný vykorisťovateľ-kapitalista. Locke naozaj nemohol tušiť, ako bude vyzerat dôstojnosť a osobná sloboda v lancashirských továrňach. „Kde sa buržoázia zmocnila panstva, zničila všetky feudálne, patriarchálne, idylické pomery. Nemilosrdne roztrhala pestrofarebné feudálne záväzky, ktoré púťali človeka k jeho prirodzenému predstavenému, a neponechala medzi ľuďmi iný zväzok ako holé sebestvo, ako bezcitné »zaplatiť hotovými« ... Premenila osobnú dôstojnosť na výmennú hodnotu a nespočetné listinne zaručené a riadne nadobudnuté slobody nahradila *jedinou* bezohľadnou slobodou obcho-

du. Slovom, nahradila vykoristovanie, zastreté náboženskými a politickými ilúziami otvoreným, nehanebným, priamym bezcitným vykoristovaním.”⁷

Lockova filozofia a jeho myšlienkami vedené liberalistické hnutie buržoázie mali nesporne veľkú zásluhu v boji proti feudálno-scholastickému svetonázoru, mali pokrokový charakter dovtedy, kým buržoázia nespĺnila svoje historické poslanie — kým neodstránila feudálny spoločenský poriadok.

Liberalistický a humanistický program, s ktorým nastupuje buržoázia do boja proti feudalizmu, je typickým programom pre nastupujúcu triedu. Ako sme už spomenuli, rodiaca sa trieda používa všetky prostriedky, aby dokázala svoju historickú nevyhnutnosť; svoj zápas o moc líči ako boj proti útlaku, tyranii a seba predstavuje ako ochrankyňu ľudskosti, slobody, práva atď. Pretože bojuje za svoje triedne záujmy, ani chápanie slobody nemôže presahovať rámec triednej ideológie. Aj keď buržoázia svoj liberalistický a humanistický program predkladá ako všeľudský, pod slobodou človeka i ľudskosťou nemôže rozumieť iné ako slobodu a ľudskosť príslušníkov vlastnej triedy. Liberalistické chápanie slobody nie je ničím iným ako odrazom *súkromnokapitalistických vlastníckych vzťahov*, ako odraz *anarchičnosti* buržoázných výrobných vzťahov. Sloboda človeka sa tu nemôže chápať ako výsledok vzájomnej spolupráce ľudí, sledujúcich spoločný cieľ, ale ako výraz egoistických zámerov. Požiadavky osobnej slobody, slobody slova, tlače atď. nesmerujú k spojeniu človeka s človekom, k zblíženiu ľudí, ale naopak, vedú k odtrhnutiu ľudí od seba, k vytvoreniu ohrád medzi ľuďmi.

Buržoázia maskovala svoje triedne chápanie slobody dovtedy, kým si neupevnila pozície a nevytvorila prostriedky na udržanie moci. „Liberáli” neprestávali vystupovať ako ochrancovia slobody, ľudskosti, prirodzeného práva, tolerancie, demokracie. Zatiaľ s rozvojom kapitalizmu pokračoval proces zotročovania, znásilňovania širokých mas pracujúceho ľudu, pokračoval proces dezhumanizácie. Súčasne sa však v lone kapitalizmu začala rodiť nová revolučná trieda, ktorej historickým poslaním je povaliť kapitalistický ekonomicko-spoločenský poriadok. Čím ďalej tým ťažšie bolo maskovať za heslami pravú tvár kapitalizmu. „Buržoázia správne spoznala, že všetky zbrane, ktoré

⁷ Marx-Engels, *Komunistický manifest*, Bratislava 1948, 42.

ukula proti feudalizmu, teraz sa svojim ostrým obrátili proti nej, že všetky prostriedky vzdelanosti, ktoré vytvorila, povstali proti jej vlastnej civilizácii, že odpadli od nej všetci bohovia, ktorých stvorila. Uvedomila si, že všetky takzvané občianske slobody a orgány pokroku napádajú a ohrozujú jej *triedne panstvo* súčasne na spoločenskej základni a na politickom vrcholci — stali sa teda *socialistickými*.”⁸

VII.

Buržoázia sa hlásila k liberalistickému programu dovtedy, kým to vyhovovalo jej triednym záujmom, kým zbrane, ktorými bojovala proti feudalizmu — ako na to poukázal Marx — neobrátili svoje hroty proti nej samej. Akonáhle pocítila na vlastnej koži ich ostrie, neváhala bezohľadne strhnúť masku svojho chápania občianskych slobôd a ľudských práv; a tu sa ukázala v plnej brutalite, surovosti a podlosti.

K tomu došlo vtedy, keď rozpor medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi dosiahol takú hĺbku, keď rozpory kapitalizmu dosiahli také medze, že hrozilo krajné nebezpečie celému buržoáznemu spoločenskému zriadeniu. Hovoríme o najvyššom štádiu kapitalizmu — o epoche imperializmu. Lenin takto charakterizuje imperializmus: „Monopoly, oligarchia a tendencia k nadvláde miesto tendencie k slobode, vykorisťovanie stále väčšieho počtu malých a slabých národov nevelikou hŕstkou najbohatších alebo najsilnejších národov — to všetko vytvorilo tie význačné rysy imperializmu, ktoré nás nútia charakterizovať ho ako kapitalizmus cudzopasný alebo zahŕňajúci.”⁹

Súčasní ideológovia imperializmu s predstieranou ľútosťou hovoria o kríze liberalizmu, o úpadku buržoáznej civilizácie, uvedomujú si nebezpečie, ktoré hrozí zo strany proletariátu, vyzbrojeného učením Marxa, Engelsa, Lenina a Stalina, a poplašne prevolávajú, že je ohrozená „stabilita” buržoázneho sveta. Aby bola znovu obnovená „stabilita”, „vládna istota” žiadajú umlčať parlament, posilniť brannú moc, zaviesť vojenskú diktatúru, odstrániť všetky občianske slobody, na ktoré bola buržoázia kedysi taká pyšná a ktoré teraz ohrozujú jej bezpečnosť. Pretože je vraj narušená „stabilita” spoločnosti, štát ne-

⁸ K. Marx, *Osemnásť brumaire Ludovíta Bonaparta*; Marx-Engels, *Vybrané spisy*, Praha 1950, 252.

⁹ V. I. Lenin: *Imperializmus jako nejvyšší stadium kapitalismu*, Praha 1951, 119.

môže zaručiť občanom slobodu, a títo by ju ani nemali žiadať, ale mali by sa pričiniť o to, aby boli odstránené rozpory, ktoré spôsobujú vládnú neistotu. V tomto zmysle je zameraná úvaha profesora Kolumbijskej univerzity J. T. Schotwella, ktorý „konštatuje“, že sloboda žije a prosperuje iba vtedy, keď si je spoločnosť istá svojej „stability“,¹⁰ ako aj úvaha popredného ideológa imperialistickej buržoázie B. Rus-sela, o ktorej sa zmienime podrobnejšie na ďalších stranách.¹¹

Netreba sa nám však dovolávať názorov buržoáznych filozofov, aby sme vedeli akou chorobou trpí buržoázna spoločnosť v epoche imperializmu. Nad celou spoločnosťou visí príznak neodvratného rozkladu. Stabilitu môže priniesť iba víťazstvo zdravých pokrokových síl, víťazstvo robotníckej triedy, postihovanej všetkými zlami, ktoré splodil kapitalizmus a imperializmus. Na príslušníkoch tejto triedy sa vybija všetka krutosť dravej buržoázie, predovšetkým oni predstavujú obrovskú masu neslobodných, zotročených, odludštených bytostí, z ktorých imperialistickí mocnári nechcú mať nič iné ako surovinu, potrebnú na uskutočnenie ich agresívnych plánov.

Ťažko je dnes zaistiť stabilitu v buržoáznej spoločnosti, to si uvedomujú aj ideológovia imperialistickej buržoázie. Za clonou lži, predstieraní sily, odvahy, za manévrami ozbrojených síl a hysterickou reklamáciou moderných zbraní a techniky sa skrýva panický strach z nemohúcnosti odvrátiť skazu. To sa jasne odráža aj v utópiách súčasných buržoáznych filozofov, ktorí sa pokúšajú riešiť otázky slobody človeka ako člena spoločnosti imperialistickej epochy. Stručne sa zmienime o jednej takej utópii popredného predstaviteľa súčasnej buržoáznej filozofie.

Autorom tejto utópie je dobre známy anglický filozof Bernard Russell. Predstavuje sa ako veľký demokrat, liberál, ba i socialista, milujúci nadovšetko kompromisy. Je toho názoru, že dnešná doba a doba, v ktorej žil J. Locke, majú mnoho spoločného a že liberalistická koncepcia s menšími opravami je priamo stvorená na dnešné pomery. Svoju brožúrku *Philosophy and Politics* zakončuje takýmto proroctvom: „Zatváram, že v dnešných dňoch, práve tak ako v časoch Locka,

¹⁰ *Freedom, its Meaning*. J. T. Schotwell: *Freedom, its History and Meaning*, New-York 1940, 15.

¹¹ *Freedom, its Meaning*. B. Russell: *Freedom and Governement*, New-York 1940, 254.

liberalizmus, ktorý stavia na empirizme (a nie nezlučiteľný s *demokratickým* socializmom), je jedinou filozofiou, ktorú môže prijať každý, kto na jednej strane požaduje určitú vedeckú platnosť pre svoje viery a na strane druhej, kto si viacej praje ľudské šťastie ako prevahu tej alebo onej strany či vierovyznania. Náš zmätený a v ťažkostiach sa nachádzajúci svet potrebuje rozličné veci, ak má uniknúť nešťastiu; z týchto je najpotrebnejšia tá, aby národy, ktoré sa ešte pridržiavajú liberálnych odkazov, vzali si ich k srdcu a prehlbovali ich, aby sa bránili dogmatizmu pravice a ľavice a aby boli hlboko presvedčené o hodnote slobody, vedeckej slobody a vzájomnej zdržanlivosti. Bez týchto vier by život na našej politicky rozdelenej, avšak vedecky zjednotenej planéte asi ťažko mohol pokračovať.¹²

Posledné Russellove slová majú znieť ako výstraha: buď svet prijme liberalistickú koncepciu spoločenskej organizácie, alebo mu hrozí zánik. Podľa neho zániku možno predísť vytvorením novej celosvetovej spoločenskej organizácie s medzinárodnou vládou. A tu Russell odhaľuje pravú tvár prívrženca amerického imperializmu, bojujúceho o vládu nad celým svetom.

„Nová medzinárodná spoločenská zmluva — píše Russell — je potrebná, ak chceme mať potešenie z nádejného dobrodenia vlády. Keď raz bude ustanovená medzinárodná vláda, mnoho z Lockovej politickej filozofie bude môcť byť uskutočnené mimo tej časti, ktorá pojednáva o súkromnom vlastníctve.“¹³ Russell chce v poslednom čase budiť dojem, že je nepriateľom súkromného vlastníctva, ba na jednom mieste, ktoré budeme citovať neskoršie, odporúča odstránenie súkromného vlastníctva vôbec. Avšak odstránením súkromného vlastníctva Russell rozumie podriadenie majetku jednotlivcov i národov medzinárodnej vláde — v skutočnosti vláde amerických monopolov.

Russell je vášnivým bojovníkom za zriadenie medzinárodnej vlády, ktorej má byť podriadená nacionálna suverenita a hospodárstvo jednotlivých krajín. „Úplná medzinárodná vláda so zákonodarnou výkonnou a súdnou mocou, s monopolom ozbrojenej sily je najpodstatnejšou podmienkou individuálnej slobody v technickom a vedeckom svete.“¹⁴

¹² B. Russell, *Philosophy and Politics*, Londýn 1947, 27.

¹³ B. Russell, *A History of Western Philosophy*, Londýn 1947, 664-665.

¹⁴ *Freedom, its Meaning*. B. Russell, *Freedom and Government*, New-York 1940, 258.

Človek má už raz prestať snívať o individuálnej slobode, musí si uvedomiť, že je prislabý stáť sám vo svete. Ak predsa chce mať zaručené maximum individuálnej slobody, nech úplne odovzdá svoj život a majetok pod ochranu medzinárodnej vlády, ktorá mu ho zaručí ozbrojenou mocou. Pritom otázka dobrovoľnosti, ktorá u Locka hrala takú dôležitú úlohu, je u Russella bezpodstatná. Ľudia si dnes vlastne už ani nič iného nemôžu vybrať: nakoniec je to monopol ozbrojenej sily ako posledný argument, ktorý prinúti voliť medzi zničením a podriadením sa medzinárodnej vláde. Nič nemôže lepšie odhaliť pravú tvár amerického imperializmu ako tieto názory jeho popredného ideológa.

Na vytvorenie medzinárodného spoločenstva a medzinárodnej vlády treba vykonať rad opatrení — súdi Russell. Predovšetkým treba ľuďom dokázať, že všetky spory, ktoré ich rozdeľujú: triedne, nacionálne, rasové, v skutočnosti neexistujú, sú len ilúziou. Ďalej treba obmedziť slobodu slova: „určité ďalšie obmedzenie slobody slova je potrebné, ak chceme predísť impulzom k násiliu”.¹⁵ Všetko zlo, ktoré postihlo svet v posledných storočiach, pramení podľa Russella v nacionalizme a v zápase tried o vlastníctvo výrobných prostriedkov. Preto sa treba zrieknuť nacionálnej suverenity a podriadil sa medzinárodnej vláde. Podobne treba riešiť aj triedny problém: vlastníctvo, ktoré bolo hlavnou príčinou triedneho zápasu, treba odovzdať pod úplnú kontrolu medzinárodného orgánu. „Občania na celom svete by si mali byť vedomí totožnosti ich záujmov, nech sú akékoľvek. Tie konflikty záujmov, ktoré sú zjavné, avšak nie sú reálne, treba odhaľovať ako iluzórne: reálne konflikty záujmov musia byť odstránené zmenou inštitúcií, z ktorých najškodlivejšie sú: nacionálna suverenita a súkromné vlastníctvo pôdy a surovín.”¹⁶

Rusellov program vybudovanie medzinárodného spoločenstva, program krajného obmedzenia všetkých ľudských slobôd je dnes oficiálnym programom amerických monopolistov. Dejiny doteraz nepoznali program takého masového, bezohľadného zotročenia, odľudštenia ľudí. Ak vládnúca trieda otrokárov štatútom občianstva garantovala občianske slobody všetkým slobodným občanom, ak kapitalizmus umožňoval slobodu všetkým tým, ktorí mali majetok, peniaze, tak vládnúca trieda imperialistickej buržoázie — nepatrná hŕstka monopolistov —

¹⁵ Tamže, str. 254.

¹⁶ Tamže, str. 263.

ruší jedno i druhé a usiluje o úplné podriadenie životov a majetkov všetkých ľudí.

Pokus o zlepenie tzv. „Európskeho obranného spoločenstva“ nie je ničím iným, ako úsilím najreakčnejších živlov amerického imperializmu zakryť triedne rozpory buržoáznej spoločnosti, oklamať masy pracujúcich a odviesť ich pozornosť od triednych požiadaviek, ďalej prinútiť európske štáty, aby sa vzdali samostatnosti a konečne podriadili hospodárstvo týchto krajín americkým monopolom.

* * *

V ďalšej časti práce budeme hovoriť o otázkach, ktoré sa vyskytli v súvislosti s chápaním slobody v období diktatúry proletariátu a v období budovania ľudovodemokratického zriadenia. Súčasne objasníme základy marxistického chápania slobody a spoločenskej organizácie, otázku slobody v komunistickej spoločnosti.